NORTH DAKOTA
DEPARTMENT of HEALTH

داکۆتای باکوور
بەشی تەندرووستی

ئاوڵە (سمۆڵپۆکس) – SMALLPOX
پرسێکی زۆر کراو

بەگشتی

چ دەربارەی ئاوڵە بکەم؟
ئاوڵە نەخۆشیەکی ددرمێ بگرۆیە (contagious) و هەندێك جاریش کوژەرە کە ڤایرەسێك هۆکارێتی بە تالێهاتن و دەرکەوتنی زیپکەی دیار لەسەر پێست دەستپێ دەکات. لە 1980دا، دوابەدوای کوتان لەسەرتاسەری جیهاندا، راگەیەندرا کە نەخۆشیەکە بنەبڕ بووە. بەڵام، دوابەدوای رووداوەکانی سێپتەمبەر و ئۆکتۆبەری 2001، ستانەکانی ئەمەریکا گووڕجبووەتەوە بۆ ئامادەبوون بۆ رووبەڕووبوونەوەی پەلاماری بایۆتێرۆرست (تێرۆرستی زیندەوەر) کە ئاوڵە وەك چەك بەکاربهێنێ. لەئاکامی ئەم هەوڵانەدا:

1. پلانێکی سەرتاسەری هەڵوێست وەرگرتن لە کاردایە کە ئامادەیە بۆ کوتانی دانیشتوون بەخێرایی و تەشەنەکردنی سمۆڵپۆکسیش لەخۆدەگرێ. پلانەکە دامەزراندن و کوتانی تیمێکی تەندرووستی ئاوڵە لەخۆدەگرێ کە هەڵوێست لە ئاوڵە وەردەگرن لە ناکاودا.
2. هێندە دەرمانی کوتانی ئاوڵە فەراهەمە کە هەموو کەسێك بکوترێ لە رووداویکی ناکاودا.

مەترسی ئاوڵە چەند راستەقینە؟
بەهەوەست بڵاوکردنەوەی ئاوڵە وەك پەتایەك ئێستا بووە بە ئەگەرێك، و لە ستانە یەکگرتووەکاندا خۆئامادەکردن فەراهەمە بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ ئەم ئەگەرەدا.

ترسی ئاوڵە چەند مەترسیدارە؟
ئاوڵە وەك جۆری ئەیجەنتی ئەی A لەلایەن نێوەندی کۆنترۆڵ و راگرتنی نەخۆشیەوە (Centers for Disease Control and Prevention) کەڵەکەبەند کراوە. ئەیجەنتی جۆری 'ئەی' باوەڕ وایە هەڕەشەی گەورەترین مەترسی لەسەر تەندرووستی کۆمەڵ دەکات و توانای تەشەنەکردنی لە مامناوەندیەوە بۆ زۆرە. کۆمەڵ بەگشتی زۆرتر ئاگاداری ئەیجەنتی جۆری 'ئەی' زۆرترن، و ئامادەکاریەکی بەربڵاوی پێویستە. ئەیجەنتەکانی تری جۆری 'ئەی' ئەنتراکس، تاعوون، بۆتەڵیزم، تەڵەریما و ڤایرەسی تای هیمۆجاسك دەگرێتەوە.

گەر من دەربارەی ئاوڵە نیگەران بم، ئایا دەتوانم خۆم لای دکتۆرەکەم بکوتم؟
تا ئێستا، کوتانی ئاوڵە فەراهەم نیە بۆ کۆمەڵ. لەکاتی تەشەنەکردنی ئاوڵەدا هێندە کوتانی ئاوڵە فەراهەمە کە هەموو کەسێکی پێویست بکوترێ.

نەخۆشیەکە

نیشانەکانی ئاوڵە چین؟

نیشانەکانی ئاوڵە بە تاپەکی سەخت، سەر و لەش ئێشە و هەندێك جاریش رشانەوە دەستپێ دەکات. زیپکەی لەش بڵاودەبێتەوە و پەرەدەسێنێ تا گەورە دەبن بۆ بڵقی پڕ لە کێم کە قەتماغە دەبەستن و پاش نزیکەی 3 هەفتە دەوەرن، نیشانەیەکی قووڵ جێدەهێڵن.

گەر کەسێك بەر ئاوڵە کەوت، چەندی پێدەچێ تا نیشانەکانی دەربکەوێ؟

دوی بەرکەوتن، 7 تا 17 رۆژی پێدەچێ تا نیشانەکانی سمۆلپۆکس دەربکەوێ. (تێکڕای کاتی تەشەنەکردن 12 تا 14 هەفتەیە.) لەم کاتەدا، کەسە تووشبووەکە ساغە و نەخۆشیەکەش درم نیە.

ئایا ئاوڵە کوژەر؟

زۆربەی نەخۆشەکانی ئاوڵە چاکدەبنەوە، بەڵام رەنگە لەسەدا 30یان بمرێ. زۆر لەوانەی کە دەژین نیشانەی هەمیشەییان دەبێ لەسەر رووبەرێکی زۆری لەشیان، بەتایبەتیش دەموچاویان. هەندێك نابینا دەبن.

چۆن ئاوڵە تەشەنە دەکات؟

ئاوڵە ئاسایی لەبەرکەوتنی نەخۆشێکەوە دەگوێزرێتەوە. بەگشتی رووبەڕوویەکی راستەوخۆ و درێژ پێویستە بۆ ئەوەی نەخۆشیەکە بگوێزرێتەوە لە کەسێکەوە بۆ یەکێکی تر. ئاوڵە هەروەها لەڕێی پەیوەندی راستەوخۆشەوە لەگەڵ تەنێکی پیسبوودا بە شلەکەی یان پێخەف یان جلوبەرگ. تووشبوونی ناراستەوخۆ کەمتر بڵاوە. لەم دوایانەدا، ئاوڵە بەهۆی بڵاوبوونەوەی ڤایرەسەکەیەوە روویداوە لە بینادا، پاسدا یان شەمەندەفەردا. ئاوڵە نەزانراوە کە بە مەگەز و گیانداراندا بگوێزرێتەوە.

گەر ئاوڵە کرایە ئێرۆسێڵەوە، ڤایرەسەکە بۆ چەند دەژی؟

ڤایرەسی ئاوڵە قایم نیە. لە تاقیکردنەوەی لابۆرەتۆریدا، لەسەدا 90 لە ڤایرەسەکانی ئاوڵە لە 24 کاتژمێردا دەمرن؛ لە بوونی رووناکی ئەلتراڤایەلێتدا UV (سەرووبەنەوشەیی)، ئەم رێژەیە بەرزتر دەبێەوە. گەر ئێرۆسێڵەکە بەرەڵاکرا، لەسەدا 90ی ڤایرەسەکان، لە ماوەی 24 کاتژمێردا چالاکیان، نامێنی یان لەنێودەچن.

چەند کەس دەبێ ئاوڵە بگرێ تا بە پەتا بناسرێ؟

یەك باری راگەیەندراوی ئاوڵە بە باری ناکاوی تەندرووستی گشتی دادەنرێ.

ئایا ئاوڵە درمە بەر لەوەی نیشانەکانی دەربکەوێ؟

لەگەڵ دەستپێکردنی تادا ئاوڵەی هەندێك جار درمە، بەڵام کاریگەرترین درم دەبێ لەگەڵ دەرکەوتنی زیپکەدا لەسەر لەش. کەسە تووشبووەکە درمە تا دوا قەتماغەی برینەکانی دەوەرێ.

ئایا هیچ چارەسەرێك بۆ ئاوڵە هەیە؟

ئاوڵە دەکرێ لەڕێی کوتانی ئاوڵەوە رابگیرێ. هیچ چارەسەرێکی سەلمێنداراو نیە بۆ ئاوڵە، بەڵام توێژینەوە بەردەوامە. ئەنجامە یەکەمیەکان لە خوێندنی لابۆرەتۆریدا وای دەردەخەن کە دەرمانی سیدۆفۆڤر (cidofovir) رەنگە دژی ڤایرەسی ئاوڵە بکارێ؛ ئێستا، خوێندنەکان کە لەسەر گیانداران دەکرێن بۆ تێگەیشتنێکی باشترە لە توانای ڤایرەسەکە لە چارەسەرکردنی نەخۆشی ئاوڵەدا. (بەکارهێنانی سیدۆفۆڤر بۆ چارەسەرکردنی ئاوڵە یان کاردانەوەی ئاوڵە دەبێ هەڵبسەنگێندرێ و چاودێریبکرێ لەلایەن پسۆڕەکانی ئین ئای ئێچ NIH و سێ دی سی CDC.) نەخۆشەکانی ئاوڵە کەڵك لە چارەسەرکردنی پشتگیری وەردەگرن (وەك شلەی ئینتراڤینەس intravenous، شلەیەك کە دەکرێتە بۆریخۆێنی نەخۆشەوە، دەرمانی کۆنترۆڵکردنی تا و ئازار) و ئەنتیبایۆتك بۆ تووشبوونی بەکتریای دووەمین کە رەنگە رووبدات.

کۆتان (ڤاکسین)

کوتانی ئاوڵه چیه، و ئایا هێشتا پێویسته؟

کوتانی ئاوڵه تەنیا رێیەکە بۆ لەخۆپاراستن لە نەخۆشیەکە. کوتانەکە یارمەتی بەهێزکردنی بەرگری لەش دەکات بەرانبەر ئاوڵه. بە سەرکەوتووی بەکارهێنراوە بۆ بنەبڕکردنی ئاوڵە لە مرۆدا.
کوتانی رۆتینی خەڵکی ئەمەریکا دژی ئاوڵە لە 1972دا وەستێنرا، دوای ئەوەی نەخۆشیەکە لە ئەمەریکادا بنەبڕکرا. تا ئەم دوایەش، حکومەتی ئەمەریکا کوتانی بۆ چەند سەد زانا و پسپۆرکی تەندرووستی دابین دەکرد، کە لەگەڵ ئاوڵە و ڤایرەسەکانی تردا لە دەورووبەری توێژینەوەدا کاریان دەکرد.
دوای رووداوەکانی سێپتەمبەر و ئۆکتۆبەری 2001، حکومەتی ئەمەریکا کاری زۆرتر کرد بۆ خۆئامادەکردن دژی تیرۆریزم. سەبارەت بە ئاوڵە، پلانی هەڵوێست وەرگرتن و دابینکردنی هێندە کوتانی ئاوڵە کە بەشی هەموو خەڵکی ئەمەریکا بکات لە کاتی کەوتنەوەی پەتای ئاوڵەدا.
پلانەکان فەراهەمن، و هێندەش کوتان هەیە بۆ پارێزگارکردنی هەموو کەسێکی پێویست لە کاتی ناکاودا.
سەرباری ئەمەش، پلانێك دارێژراوە بۆ پاراستنێکی باشتری خەڵکی ئەمەریکا لە مەترسی پەلاماری ئاوڵە لەلایەن گرووپ یان حکومەتی ناحەزەوە. ئەم پلانە دامەزراندنی تیمێکی خزمەتگوزاری ئاوڵەیش لەخۆدەگرێ، کە رووبەڕووی تەنگەشەیەکی ئاوڵە دەبێتەوە. پلانەکە کوتانی هێزەچەکدارەکان و سیڤیلەکانیش لەخۆدەگرێ، کە رەنگە بخرێنە کار لە ناوچەی مەترسیدار یان لەوێدان بن.

ئایا من خۆم دژی ئاوڵە بکوتم؟

کوتانی ئاوڵە بۆ خەڵکی لە ئێستادا نیە.

ڤاکسینەکە چۆن دەدرێ؟

کوتانی ئاوڵە بە دەرزی ئاسایی نادرێ. شۆتێك "shot," نیە وەك زۆربەی کوتانەکان. کوتانەکە بە دەرزیەکی دووفاق دەدرێ، کە لە شلەی دەرمانەکەدا نووقم دەکرێ. کە دەرهێنرایەوە، دەرزیەکە دڵۆپی وردی دەرمانەکەی پێوەدەلکێ. ئەمجار دەرزیەکە پێستی چەند جارێك پێ دەسمرێ.
سمینەکە قووڵ نیە، بەڵام دەبێتە هۆی سووربوونەوە و هاتنەدەرەوەی دڵۆپێك یان دوو خوێن لێوەی. کوتانەکە ئاسایی لە قۆڵی سەرەوە دەدرێ.
گەر ڤاکسینەکە سەرکەوتوو بوو، بەرزیەکی سوور کە دەخورێ لە جێی کوتانەکە لە سێ یان چوار رۆژدا دەردەکەوێ. لە هەفتەی یەکەمی دوای کوتانەکەدا، بەرزیەکە دەبێ بە بڵقێکی گەورە، پڕ دەبێ لە کێم و دەست بە دەرچوون دەکات. لە هەفتەی دووەمدا، بڵقەکە دەست بە وشکبوونەوە دەکات و قەتماغە دەبەستێ. لە هەفتەی سێیەمدا قەتماغەکە دەکەوێت، نیشانەیەك جێدەهێڵێ. کەسانێك کە بۆ یەکەمجار کوتراون رەنگە کوتانەکە باشتر وەربگرن (هەڵوێستی لەشیان سەرکەوتوو دەبێ) تا کەسانێك کە دەکوترێتەوە.

زۆر کوتان پێویستە، بۆچی خەڵکی خۆیان بۆ ئاوڵە ناکوتن؟

دوا باری ئاوڵە لە ستانە یەکگرتووەکاندا لە 1949دا بوو. دوا باری خۆرسك لە جیهاندا لە سۆمال بووە لە 1977دا. پاش ئەوەی کە نەخۆشیەکە بنەبڕکرا لە جیهاندا، کوتانی رۆتین دژی ئاوڵە بۆ خەڵکی راگیرا، چونکە چیدی پێویست بە خۆپاراستنی نەکرد.

ئەگەر کەسێك بەر ئاوڵە کەوت، ئایا زۆر درەنگە بۆ خۆکوتان؟

کوتان لە چەند رۆژێکدا دوای بەرکەوتن بەتەواوی سمۆلپۆکس رادەگرێ یان بەقورسی دەیگۆڕی لە زۆربەی زۆری کەسەکاندا. کوتان لە چوار تا حەوت رۆژ دوای بەرکەوتن لەوانەیە هەندێك پارێزگاری لە نەخۆشیەکە دابین بکات یان رەنگە سەختی نەخۆشیەکە بگۆڕێ.

ئایا تا چەند کوتان دژی ئاوڵە کاریگەرە؟

ئەزموونی رابردوو نیشانی داوە کە یەکەم ژەمی کوتان لە سمۆلپۆکس دەپارێزێ بۆ 3 تا 5 ساڵ، دواتر پارێزگاریکردن لاواز دەبێ. گەر کەسێك دواتر کوترا، پاراستن درێژ دەبێتەوە.

ئایا ژەمی روونکراوەی کوتان دژی ئاوڵە کاریگەرە؟

لەم دواییەدا تاقیکردنەوە نیشانی داوە کە کوتانی روونکراوەی ئاوڵە کاریکەرە لە دابینکردنی پاراستندا وەك کوتانی نەهێز.

ئایا خەڵکی لە کوتانەوە تۆشی ئاوڵە دەبن؟

نەخێر. کوتانی ئاوڵە ڤایرەسەکەی تێدا نیە و ناتوانێ بڵاوببێتەوە و ببێتە هۆی ئاوڵە. بەڵام کوتانەکە ڤایرەسی تری تێدایە، کە پێی دەگوترێ ڤاکسینیا، "زیندووشە" لە کوتانەکەدا. لەبەرئەوەی کە ڤایرەسەکە زیندووە، رەنگە بگوێزرێتەوە بۆ بەشەکانی تری لەش یان بۆ خەڵکی تر. ئەمە دەکرێ رابگیرێ بە راژەکردنی شیاوی جێی کوتانەکە (وەك دەستشتن و بەوردی لەناوبردنی باندجە بەکارهێنراوەکان).

ئایا دەکرێ ڤاکسینیا، ڤایرەسی ناو کوتانەکە، لە کەسێکەوە بگوێزرێتەوە کە تازە خۆی کوتابێ؟

بەڵێ. ڤاکسینا بڵاودەبێتەوە بە دەستلێدانی جێی کوتانەکە بەر لە چاکبوونەوەی یان بە دەستلێدانی باندجەکان یان جلوبەرگێك کە پیسبووە بە ڤایرەسی زیندوو لە جێی کوتانەکەوە. ڤاکسینا بە هەوادا بڵاونابێتەوە. ڤایرەسی ڤاکسینا رەنگە ببێتە هۆی زیپکەدەرکردن. تا، و ژانەسەر و ئازاری لەش.

بۆ زانیاری پتر، تەلەفۆن بۆ بەشی تەندرووستی نۆرت داکۆتا بکە بە ژمارە 701.328.2378.